



Alkemi på kinesiska

De kinesiska alkemisternas jakt på ett evigt liv kunde leda till att livet i stället förkortades.

DET VI VANLIGEN kallar kinesisk alkemi skiljer sig mycket från den för oss mer välkända alkemin i medeltidens Europa. Medan de europeiska alkemisterna fokuserade på att framställa guld var det något annat som lockade kineserna: livselixiret och drömmen om odödlighet. Deras alkemi har

behandlats ingående i Joseph Needhams monumentalverk *Science and civilisation in China*.

INTRESSET FÖR odödlighet har en lång tradition. En berömd kinesisk legend med över 2 000 år på nacken berättar om en ung kvinna, Cháng'é, som stal

livselixiret från sin man och sedan tog sin tillflykt till månen tillsammans med kaninen Yütù.

De kinesiska alkemisterna hade en särskild böjelse för det blodröda mineralet cinnober, som består av kvicksilversulfid. Det kinesiska ordet dän kan antingen syfta specifikt på cinnober, dess röda färg eller beteckna ett elixir eller rent av alkemin som sådan. Det är också ett vanligt kvinnligt förnamn i Kina. Än i denna dag kan man i landet köpa amuletter av cinnober vilka sägs kunna göra underverk för hälsan.

Den kinesiska alkemin hade en stark koppling till daoismen vilket gav den ett starkt fokus på balans och harmoni. Två välkända begrepp är yin och yang, två motsatta urkrafter som kompletterar varandra. Inom alkemin spelar yin och yang avgörande roller eftersom de ger materien dess egenskaper och är den yttersta orsaken till alla processer. Yang är den manliga, aktiva urkraften och yin är den kvinnliga, passiva.

KINESERNA TALADE OM fem element, wúxíng: vatten, trä, eld, jord och guld (ofta översatt till "metall" i västerländska texter). Fem var ett magiskt tal; man kände till fem planeter (Merkurius, Venus, Mars, Jupiter och Saturnus), fem metaller (guld, silver, bly, koppar och järn), fem årstider (man lade till en extra årstid i övergången mellan sommar och höst), fem organ (hjärta, lungor, njurar, lever och mjälte), fem riktningar (mitten är en riktning) och fem färger (röd, gul, grön, svart och vit). Metallerna, planeterna, riktningarna, organen och färgerna var associerade med varandra. Konceptet används även inom till exempel traditionell kinesisk medicin, astrologi och fēng shuǐ – än i dag. De fem elementen är alltså inte bara "element" utan representerar även faser och processer. De kan både föda och förgöra varandra: vatten föder trä; trä föder eld; eld föder jord (aska); jord föder metall och metall

föder vatten (mer långsökt). Samtidigt förgör vatten eld; eld förgör metall och så vidare.

I Kina uppstod så småningom två huvudinriktningar inom alkemin. Wàidān, som kan översättas som yttre alkemi eller yttre elixir, var en praktisk inriktning där man till exempel försökte framställa livselixir. Nèidān, som kan översättas som inre alkemi eller inre elixir, var en mental form av alkemi fokuserad på bland annat meditation. Höjdpunkten för wàidān inföll under Tang-dynastin (618–907 e.Kr.) och sammanföll med en blomstringsperiod för sidenvägen och kontakterna med väst.

DE KINESISKA livselixiren var ofta baserade på cinnober eller kvicksilver, men även till exempel bly och arsenik användes flitigt. Tyvärr har kvicksilver större potential att förkorta livet än att förlänga det, vilket skulle bli en dyrköpt läxa för många. Det sägs till exempel att Kinas förste kejsare, Qin Shǐ Huángdì (död 210 f.Kr.), ändade sina dagar i kvicksilverförgiftning i hopp om evigt liv. Det sägs också att hans grav ska innehålla ett Kina i miniatyr med floder och hav av kvicksilver. Hur det ligger till med den saken vet vi inte eftersom hans grav ännu inte har öppnats, men jordprover från gravhögen har visat på kvicksilverhalter skyhögt över genomsnittet i omgivningen. Under Tang-dynastin sägs var och varannan kejsare ha dött i jakten på evigt liv vilket naturligt nog fick intresset för wàidān att minska under följande sekler. I stället övergick man till mindre giftiga preparat samtidigt som intresset för nèidān ökade. Livselixir påstås dock ha bidragit till Jiājīng-kejsarens död 1567 och Yǒngzhèng-kejsaren, som avled 1735, ska ha dragit sitt sista andetag efter en överdos av ett livselixir.◦

Av Anders Lennartsson, doktor i kemi och ledamot i Kemisamfundets kemihistoriska nämnd.